

НАТАЛКА СНЯДАНКО

Гербарій
коханців

ВИДАВНИЦТВО
КЛУБ СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЯ

Харків
2011

ББК 84.4УКР
С53

Жодну з частин даного видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

ISBN 978-966-14-1734-1 (PDF)

- © Сняданко Наталка, 2011
- © ТОВ «Колесо життя», обкладинка, 2011
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля, видання українською мовою, 2011
- © Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2011

Від колекції пристрастей до гербарію коханців

Отримавши рукопис «Гербарію коханців», я зісковзнув стежкою пам'яті до «Колекції пристрастей» — першого роману Наталки Сняданко. Титули так очевидно перегукуються, що природно було очікувати римейку дебюту (до того ж дуже успішного). Як виявилось, між цими книгами є небагато спільного.

Свого часу в редакторській передмові до журнального варіанту «Колекції пристрастей» у часописі «Четвер» я характеризував феномен Сняданко як *анти-Забужко*, порівнюючи еротично-епатажну прозу Наталки із голосними тоді «Польовими дослідженнями з українського сексу» Оксани Степанівни. Однак новий роман Наталки Сняданко — такого ґатунку, що в українській жіночій прозі (хай вибачить мене авторка) його взагалі нема з чим порівняти. Це не колекція любовних історій, а дійсно гербарій певних людських типів з дивними, часом кафкіанськими стосунками між ними. Секс тут, звісно, трапляється, і в доволі відвертих проекціях, але він також дещо дивний: таким нам міг би видатися інтим інопланетян.

Побутово-психічне тло, на якому все відбувається, — розгорнуте, розгладжене, висушене, мов листок (з прожилками маршрутів людей, скованих кайданками обов'язків і комплексів, ув'язнених у власноруч виготовлених клітках суспільних конвенцій та стереотипів), що нагадує мапу Галічини. Міфічної країни, існування якої в одних викликає глуху ненависть, а в інших ностальгійну сльозу. «Гербарій

коханців» — це пародійний, шаржований портрет Галичини, де графічна виразність дозволяє побачити те, що зазвичай ховається в зеленому шелесті крон. На технічному рівні це означає, що авторка *препарує*: персонажів, події, стосунки, інтригу і... власні технічні прийоми.

Характери, зображені в романі, навряд чи є типовими галичанами. Однак у вибудованих авторкою мізансценах вони тчуть павутину суто галицьких, складних, переплєтених, інцестуальних стосунків.

Мовні стилізації тут також навряд чи є зразками автентичного галицького діалекту, але сама тканина книги (така ж химерна, з багатьма вузлами в канві) відтворює гротескний образ анекдотичного сприйняття Галичини автохтонами того типу, що на твоє «перепрошую» реагують відрижкою «ты шта, паляк?».

Наприклад, гротескний портрет «тети Амалії» важко сприйняти як пародійну ікону «галицької Роксоляни-2», проте він вдало поповнює пантеон брутално-казкових галицьких потвор, оживленням яких уславився Міфотворець Всія Галичини Юрій Винничук.

До речі, просунуті в галицький контекст читачі матимуть нагоду радісного впізнавання деяких наших літераторів, хоча авторка вміло уникає пафосу документальності.

В гербарії на відміну, від, скажімо, покадрового коміксу кожен експонат може видаватися і першим, і останнім. Кожен персонаж може бути і основним, і другорядним. Кризь епізод проглядаються можливі розгалуження сюжету: архітектоніка листка копіює будову цілого дерева. Графічна виразність гербарію — прийом, що його було обрано як засіб гротескної стилізації, — набуває ознак самостійної стилістичної вартості. Такий гербарій варто читати.

Іздрік

Дев'ять із половиною кроків потрібно зробити по коридору від дверей кімнати до ванної. Ще п'ять відділяють ліжко від дверей, але Ірина не рахує їх ніколи. Вранці, перед школою, ступає, ще не прокинувшись, у якомусь наївному сподіванні, що, поки двері кімнати зачинені, вона перебуває під захистом і має ілюзорну, та все ж надію, що все минеться, зараз виявиться, що уроки сьогодні відмінено, або трапиться щось несподіване і звільнить її від необхідності пройти наступні дев'ять із половиною кроків, щоб відчутти пронизливий холод білих кахлів під підшвами й відрізати собі шлях назад струменем крижаної води, яка похапцем скочуватиметься по пальцях, ніби тікаючи від свого власного холоду. Прощання зі сном завжди болісне. Вона уважно розглядає павутинки ледь помітних тріщин на кахлях, порівнюючи їхні візерунки з переплетіннями справжнього павутиння, яке опускається на підлогу по кутках. Схожість між павутинням і тріщинами позірна, це Ірина збагнула давно. Тепер вона лише пересвідчується в цьому щоранку, мимоволі зауважуючи зміни фактури, рельєфу, кожного разу констатуючи основну відмінність, яку пов'язує з холодом. Крихке і вразливе

плетиво павука не викликає в неї негативних емоцій, навпаки, ця створена кропіткою працею конструкція дихає теплом і затишком, Ірина розуміє комах, які піддаються цій ілюзії й потрапляють до пастки. Підступність павука і наївність комах очевидні, виставлені напоказ і в цьому чесні.

Прожилки на кахлях нагадують їй бабусині руки, сітка капілярів на яких прозирає під шкірою так само чітко, й від вигляду цієї висушеної часом шкіри, як і від простежування траєкторій майбутніх розламів на кахлях, завжди стає трохи моторошно. У повільності та підступності цих непомітних під час щоденного розглядання змін схована безнадійність, приреченість на поступове втрачання тепла, повільний відступ перед руйнівним тиском, неквапливим, свідомим та жорстоким знищенням.

Ці думки про неминучість руйнування власного тіла викликають в Ірини наївний дитячий бунт. У якомусь журналі вона читала, що часті посмішки сприяють утворенню зморщок довкола вуст і очей, а вплив води шкідливий для шкіри обличчя. Тепер вона намагається контролювати власну посмішку, робити її якомога стриманішою, щовечора виконує спеціальну гімнастику для очей, масує шкіру й прагне позбутися звички морщити чоло. Вона заливає окропом сушені квіти ромашки, потім заморожує відвар і щоранку протирає крижаними кришталіками обличчя. Їй подобається

розглядати ці кришталіки, що нагадують вигорілий на сонці бурштин, якби такий існував. Усередині залишаються поодинокі частинки висушеного ромашкового кришева, котрим вдалося уникнути проціджувальної процедури, їхня впертість трохи нагадує Ірині її власну затятість, усю цю виснажливу мімічну гімнастику і численні косметичні процедури з метою затримати час. Щоправда, надовго її не вистачає, й незабаром цей період старанного догляду за собою завершується безславно, щоб не відновитися з такою ж інтенсивністю вже ніколи, але після нього в Ірині назавжди залишаться дві речі. Відчуття нудьги охоплюватиме її серед полиць косметичних магазинів, де їй спершу хотітиметься піддатися на всі ці рекламні спокуси і закупити собі очищувальних, відживлювальних, розгладжувальних та інших засобів, але щойно вона почне уявляти собі, скільки часу і зусиль доведеться витратити, аби зужити все це, як бажання консумпції безслідно зникатиме. І повертатиметься відчуте вперше саме тоді, у дитинстві, фаталістичне примирення з усіма руйнівними мітками часу на власній шкірі. Як і десь глибше, під шкірою, де утворюватимуться усі ці больові сигнали, які перешкоджатимуть вільно поворухнути шиєю, різко встати з місця, і щоб при цьому не паморочилася голова, не дозволятимуть довго сидіти в одній позі або стояти на одному місці, підступно провоку-

ватимуть ранкову втому, вечірню роздратованість і безсоння, небажання дивитися на себе в дзеркало й купувати новий одяг, непомітно зроблять так, щоб раптові і безпричинні спалахи радості та енергійності ставали усе рідшими і коротшими, як і усвідомлення, що коли в людині не залишається цієї спонтанної радості, то вона переможена й у неї вже немає шансів опиратися.

Відтоді в Ірини залишиться не дуже ввічлива звичка ніколи не посміхатися, якщо не смішно. І скільки вона не намагатиметься позбутися її, навчившись автоматичної ввічливої посмішки, в неї нічого не вийде. Наскільки легко їй у дитинстві вдалося привчити себе до стриманості міміки, настільки ж складно буде позбутися цього згодом. І як тоді вона комплексувала, коли у занадто широкій посмішці негарно оголювалися її верхні ясна, так потім вона лякатиметься того, що зможе колись стати схожою на всіх вічно роздратованих та похмурих тіток її дитинства — істеричних вихователюк, вчительюк, директрис і завідувачок із характерними монументально-суворими зморшками над верхньою губою та на переніссі й не менш характерним типом ожиріння — відвислим донизу животом і задом, що майже набув форми стільця.

Дорога до школи займає не більше п'яти хвилин, Ірина подумки розподіляє її на три частини. Пер-

ша — від будинку і до майданчика, який колись давно, мабуть, планували перетворити на футбольне поле, а тому залили асфальтом, але потім щось завадило, і тепер асфальт у багатьох місцях потріскався, пропустивши крізь себе вперті стеблини бур'янів, а подекуди ще тримався, опираючись якимось невидимим, схожим на вулканічні, процесам. Слідами цієї затятої боротьби стали невисокі асфальтові горбки, котрі влітку розм'якшувались і нагрівалися, були схожими на пластилін і пахли підгорілою сіллю.

Це найдовший етап шляху. Потім Ірина повертає ліворуч і мусить пройти тротуаром вздовж п'ятиповерхового будинку, за рогом якого вже видно школу. Тут її кроки сповільнюються. Вона зупиняється біля великої калюжі, яка рідко пересихає, уважно розглядає пом'якшені нечіткі контури вербових гілок у воді, а іноді зриває кілька листків, кидає їх на воду і підштовхує гілкою, чекаючи, аж доки ті зупиняться. Потім не менш уважно розглядає вікна п'ятиповерхових будинків по обидва боки дороги. Іноді вона зустрічається поглядом із жінкою у вікні третього поверху, яка у цей час завжди розсуває штори, вони посміхаються одна до одної, й Ірина відчуває себе затишно. Ця їхня змовницька посмішка стає для обох знаком, що день почався, і почався правильно, далі все повинно йти так само добре — з посмішками та короткими

медитаціями над листям у калюжах. Часом Ірина зупиняється і кілька секунд чекає, бо вікно все ще зашторене. А іноді бачить у вікні жінку, яка стоїть, спершись руками на підвіконня, і думає про щось своє, потім дивиться на Ірину, посміхається і зникає.

Цей другий етап дороги Ірина любить найбільше, точніше, не любить найменше, бо в дорозі до школи немає нічого приємного. Повернувши за ріг одного з будинків, вона втрачає з поля зору свій під'їзд і аж до наступного повороту опиняється у сліпій зоні, невидимій ні з вікон її квартири, ні зі шкільних вікон. Тут вона сама собі господиня і якусь мить відчуває певну свободу, позбавлення від тиску дрібних, але нав'язливих необхідностей, які навалюються на неї щоранку вдома та в школі. Тут ніхто не може сказати їй, що стежити за траєкторією руху листка у воді — це неповажне заняття, особливо у момент, коли запізнюєшся до школи, ніхто не може заборонити їй цієї маленької приємності, вирваної з відлагодженого конвеєра безрадісних ранкових ритуалів. І в ті дні, коли їй не вдається зупинитися біля калюжі, вона відчуває себе якось не так, неспокійно і нервово. Це трапляється, коли калюжа пересихає або ж якщо Ірина йде до школи не сама. Їй не хочеться нікого посвячувати у свою маленьку таємницю. Тому іноді, коли однокласниці пропонують зайти за нею вранці,

Ірина погоджується, але потім вибігає з дому на кілька хвилин швидше домовленого часу і чекає біля калюжі, аж доки її наздоженуть.

Останній, третій шматок дороги найнудніший. Треба перебігти через стадіон, потім зайти на шкільне подвір'я і злитися з натовпом, який штурмує двері.

Тепер, коли після закінчення школи минуло вже більше десяти років, Ірині деколи сниться її ранкова калюжа, але чомусь відразу біля неї з'являється паркан, дірява, давно не фарбована сітка, що відділяє стадіон Ірининої школи від території, на якій стоїть сусідня школа, у номерах цих шкіл три шістьки на двох, а крім цього ще багато інших схожостей, хоча всі інші чомусь неприємні.

Наприклад, запах пригорілого молока, в якому складно розпізнати саме молоко. Вдома пригоріле молоко пахне зовсім по-іншому. Воно зберігає певну апетитність попри відчутний специфічний присмак. У цьому запахові легко відділити два основних складники: ядучу і чіпку пересушеність, яку потім ще довго відчуваєш на одязі, у волоссі, на зап'ястях, і масну круп'яну важкість молочної піни, яка примудряється вислизнути у вогонь у найнесподіваніший момент, ніби саме з цією метою — відокремитися від згорілого. Молоко, яке їх примушують пити на першій перерві, ніколи не пахне апетитно. І не через те, що у шкільній їдальні під час

першої перерви завжди пахне пригорілим. Цей запах не має нічого спільного з молоком, яке вони п'ють, адже його ставлять на стіл у запечатаних кружечками фольги літрових пляшках, що їх відкривають й розливають вміст по склянках чергові учні. Мабуть, це запах пригорілої рисової, манної, перлової, вівсяної каші, яку тут готують на сніданок, або чогось іншого, куди щодня додають молоко і щодня не встигають допильнувати пінку. Ірині заважає у молоці якийсь дивний присмак, який вона не може співставити ні з чим їстівним, а лише з ганчіркою для миття посуду. Пригорілою ганчіркою для миття посуду. Ірина не може примусити себе випити це молоко, але процедура обов'язкова для всіх і відмовитися від неї не можна. Тому Ірина робить як усі — покійно йде до їдальні у колоні по двоє, бере з таці склянку з молоком, тримає її деякий час у руках, а потім ставить на стіл поміж іншими недопитими та неторкнутими. У цьому є щось принизливе й водночас зверхне, їй незручно перед тітонькою у високій білій наколці, яка докірливо хитає головою, дивлячись на Ірину. Дівчина уявляє, як важко було нести залізні ящики, повні літрових пляшок, гріти ці пляшки у воді, аби молоко було теплим, розставляти склянки і пляшки на таці й розносити по всьому залу їдальні. Даремність усіх цих чужих зусиль, яку вона, Ірина, ігнорує, примушує її відчувати провину,

але в них, як і в неї, немає вибору — вони мусять щодня виконувати цю непотрібну роботу, а вона — відчувати себе незручно.

Потім чергові складають все назад на таці, а той, кому сьогодні випало мити посуд, виливає молоко до велетенської прямокутної мийки, до дна якої, здається, неможливо дотягнутися. Ірина так ніколи й не бачила цього дна, завжди прикритого брудною водою і засипаного залишками їжі. Але їй чомусь моторошно думати про те, як це невидиме дно щодня літрами вбирає молоко підозрілого смаку, ніби виконуючи якийсь магічний ритуал, завдяки якому й завтрашнє молоко просякнеться цими випарами, буде настільки ж неапетитним, як і вся кухонна діяльність. Так, ніби у цьому дивному, ні на що їстівне не схожому присмаку акумулюється вся даремність, недбалість, неестетичність і примусовість, без ігнорування яких неможливо здійснити складну процедуру приготування такої великої кількості їжі.

Ірина не може сказати про себе, що не любить вчитися, навпаки, їй подобається перебирати в пам'яті дорогою зі школи почуте на уроках, подобається пересвідчуватися наступного дня, що пам'ять не підвела, бо попри те, що вона нічого не повторювала вдома, необхідний матеріал вона знає. Подобається відчувати приємну впевненість під